

JORDI VENTURA I SUBIRATS. MESTRE D'HETERODÒXIA

FÈLIX VILLAGRASA I HERNÀNDEZ¹
GEHCI (Universitat de Barcelona)

Article lliurat l'11 de juny de 2018. Acceptat el 30 de juny de 2018

RESUM

Biografia acadèmica i recull comentat de l'obra del Dr. Jordi Ventura i Subirats, professor d'Història Econòmica a la UB entre 1968 i 1999. Treballà especialment alguns aspectes de la història medieval catalana, així com l'heretgia medieval càtara i la repressió contra jueus i conversos amb la Monarquia Hispànica. Divulgà l'experiència dels socialistes cabetians relacionats amb Barcelona i estudià la situació de les nacions sense estat en els inicis de l'actual Unió Europea, així com la circulació de la moneda en l'àmbit català de l'època moderna. Fou membre fundador del Partit dels Socialistes de Catalunya.

PARAULES CLAU

Càtars, cabet, jueus, conversos, nacionalisme, socialisme, maçoneria, Pere el Catòlic, Alfons el Cast, PSC.

Jordi Ventura i Subirats. Master of heterodoxy

ABSTRACT

Academic biography and an annotated collection of the works by Dr. Jordi Ventura i Subirats, Professor of Economic History at Universitat de Barcelona

1. Fèlix Villagrasa i Hernández, fvillagrasa@hotmail.com, GEHCI (Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals), Universitat de Barcelona.

between 1968 and 1999. He particularly focused on certain aspects of Catalan medieval history, as well as the Cathar heresy in the Middle Ages and repression of the Jews and converts under the Hispanic Monarchy. He raised awareness of the experience of Cabet socialists related to Barcelona and studied the situation of nations without a state in the early days of the European Union, as well as the money in circulation in the Catalan sphere in the modern era. He was a founder member of the Socialist Party of Catalonia (PSC).

KEYWORDS

Cathars, Cabet, Jews, converts, nationalism, socialism, freemasonry, Peter II the Catholic, Alfonso II of Asturias, the Chaste, PSC.

UN ESTUDIANT ATÍPIC

Jordi Ventura i Subirats nasqué a Gràcia (Barcelona) el dia 7 d'agost de 1932. El 1950 havia aprovat l'examen d'Estat i es disposava a iniciar els estudis universitaris, però la seva militància catalanista i antifranquista va diferir durant uns anys aquest projecte. Mirant de fugir de l'ambient asfixiant del nacionalcatolicisme imposat pels vencedors de 1939, en Jordi i el seu germà Joan buscaven alguna alenada d'aire més pur per viure cristianament. Van arribar a entrar en contacte postal amb l'Església de Jesucrist dels Sants dels Darrers Dies, la religió dels mormons de Salt Lake City, dins la qual en Joan acabaria esdevenint una figura destacada en l'àmbit de parla castellana. Les activitats proselitistes que en Joan realitzava a Barcelona, a partir de les quals aconseguí formar un grup de fins a quaranta seguidors, van despertar l'atenció de la policia. En Joan i en Jordi foren detinguts i maltractats durant quatre dies a la seu de la policia estatal a la ciutat. Després d'això tots dos germans van marxar cap a França. El seu exili es prolongà entre 1951 i 1956 per Occitània i Amèrica. Dels occitans rebé l'interès pel catarisme i l'edat mitjana, i dels Estats Units la vocació pels factors econòmics que permeten el desenvolupament de les societats i la lluita pel seu equilibri. En tot cas, en arribar novament a Catalunya havia ampliat molt el seu marc cultural i treballà febrilment en les seves primeres obres. Tanmateix, aquest guany en coneixement del món també li significà una certa distància moral respecte a

un país que no semblava saber viure sense la direcció de dictadures i els pilars de mentides i silencis que les sustenten.

Amb dinou anys, doncs, ja era vivint a l'estranger (Europa, EUA, Veneçuela). Els seus estudis es van centrar en l'economia i la història, els primers treballs els dedicà al periodisme i a la publicitat (Festival Internacional de Cinema de Canes). Es diplomà en Ciències Empresarials als EUA, especialitat que, juntament amb la història medieval, seria el seu principal camp d'estudi. La relació amb l'occitanisme s'inicià arran d'ingressar, el 1951, a l'Acadèmia Provençal de Canes, d'on passà el 1956 a l'Institut d'Estudis Occitans fins a arribar a esdevenir un dels principals especialistes en cultura occitana del seus temps. D'aquells anys conserva l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona els cinc números de la revista *L'Esteréu* (nom provençal del massís volcànic prop de Canes) de l'any 1957. Els articles tracten sobre qüestions de cultura occitana elaborats rudimentàriament en còpies mecanografiades. El 1959 fou premiat amb una Copa Artística als Jocs Florals de París per l'assaig, escrit en col·laboració amb Josep Maria Batista i Roca, *Simó de Montfort: croada contra una llengua*. Fou el principal organitzador de les Jornades d'Agermanament Occitano-Català i, alhora, participà en activitats de suport al Front d'Alliberament Nacional d'Algèria que lluitava contra el domini colonial francès. La de l'any 1962 va tenir lloc a Bedarius, prop de Besiers, al departament de l'Erau, i era una mena de Congrés de Cultura Occitana on participaven exiliats catalans i activistes de l'occitanisme polític. Després del seu llarg període de formació internacional, assolí un bon prestigi intel·lectual per la seva amplitud de coneixements i per ser un autor reconegut i ben jove. Però si volia seguir la carrera universitària a Catalunya li calia regularitzar els estudis, així que es matriculà a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona en l'especialitat d'Història. El seu expedient com a estudiant indica alguna dificultat amb les assignatures d'Història Moderna i Contemporània d'Espanya, justament els períodes sobre els quals Ventura tenia unes idees pròpies fonamentades en la recerca i la historiografia catalana precedent, i no tant en els autors espanyols imposats en aquell temps des de les càtedres depurades. Algun company d'estudis el recordava com el més gran dels deixebles, discret, gens disposat a donar informació sobre la seva vida i l'obra ja realitzada, però planava la sospita sobre les seves particularitats religioses. Tanmateix, es llicencià i doctorà entre els anys 1959 i 1964, alhora que enllestia els estudis de l'Escola de Periodisme de l'Església, a Barcelona, on va exercir com a docent

abans d'esdevenir, el 1968, professor numerari de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials de la Universitat de Barcelona.

RECERQUES: ARTICLES I LLIBRES PUBLICATS

Aportacions a la historiografia medieval catalana

L'estrena de Jordi Ventura com a historiador va tenir dos moments de gran relleu i ressò en l'aleshores restringit àmbit de la historiografia catalana. El primer fou la narració dels esdeveniments polítics, religiosos i militars que desfermaren la tragèdia càtara a *Pere el Catòlic i Simó de Montfort* (1960), final de la natural tendència dels comtes catalans a infeudar els territoris de la vella Septimània/Occitània encara dominats per senyors d'origen visigot com ells. El segon assaig, *Alfons el Cast, el primer comte rei* (1961), comptà amb l'important aval, en forma de pròleg, de l'eminent medievalista Ramon d'Abadal, especialista en el període carolingi i en el visigotisme de les dinasties catalanes. En el llibre, Ventura contava les circumstàncies del regnat del primer hereu de la Corona unificada, el fill del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i de la reina aragonesa Peronella. Amb ells s'iniciava la progressiva integració peninsular a través de la monarquia, però seguint la via confederativa, que no va ser la que després volgué Castella. Per aquest treball fou guardonat amb el premi de Biografia Catalana. Ambdues obres, la dedicada a Pere el Catòlic i la d'Alfons el Cast, les va redactar i publicar abans de fer trenta anys i amb la carrera a mig cursar. La seva precocitat l'assenyalava com un dels historiadors catalans de més projecció, que no aconseguí la fama d'altres col·legues potser per no seguir cap línia escolàstica del seu moment, i sí l'estudi de les heterodòxies que, de fet, havien marcat el món cristià, les seves metamorfosis i els seus sistemes de poder, sobretot a Catalunya.

Els càtars: l'heretgia occitana

Dos anys més tard, el 1963, publicava *Els heretges catalans*, que també va obtenir una recompensa: el Premi Yxart. Aquest estudi, que a la llarga seria el que li reportaria més reconeixement entre el públic especialitzat, constituïa la síntesi i reafirmació de dos articles precedents publicats al *Butlletí de l'Acadèmia*

de Bones Lletres de Barcelona: «El catarismo en Cataluña» (1959-1960) i «La valdesía de Catalunya» (1961-1962), i un de tercer, «Catarisme i valdesia als Països Catalans» (Congreso de Historia de la Corona de Aragón, 1962). Havent fet una pacient i profunda recerca a la Biblioteca Nacional de París, especialment a la col·lecció Doat, que aplega el gruix més important de documentació del Llenguadoc medieval, en aquests articles es prefigurava el factor religiós i les seves lluites com un element de diferenciació i conflicte en la formació del caràcter nacional. Ventura estudià el rastre de la diversitat en el món cristià de l'àmbit occità i català tot descobrint la petja del visigotisme arrià en la interpretació càtara del cristianisme i intuïnt el procés social precapitalista, basat en el treball, com a generadors de tensions i ruptures en l'àmbit politicoeclesial, més que no pas en l'espiritual. La secta càtara procedia del sistema de vida cristiana basat en l'Evangeli de sant Joan, fortament influït pel mazdeisme i el maniqueisme d'origen persa, que s'havia escampat per l'occident *paulí* abans fins i tot de les croades franques, on trobà terra adobada a causa de la simonia i el materialisme que dominaven l'Església catòlica. Altres historiadors com Antoni Aulèstia i Pijoan consideraven, ja el 1887, que el catarisme havia estat el culpable del fracàs del projecte polític catalanooccità, i no cap avenç evident en matèria socioreligiosa. De fet, poc després de la croada, amb una actitud més cauta respecte a les seves relacions amb l'Església, un bon nombre de càtars es van incorporar a les empreses de Jaume I, fill del rei Pere mort a Muret.

La segona part del llibre es dedica a esbrinar els principals personatges i nuclis del protestantisme luterà i altres esglésies *heterodoxes* en l'àmbit català. La dinàmica conflictiva entre catòlics, heretges, bruixes, jueus i protestants ha configurat el substrat històric —bigarrat, complex, però reeixit— dels Països Catalans. L'autor, malgrat la violència explícita de la Inquisició i la intolerància d'alguns sectors religiosos (tant catòlics com càtars) utilitza un to narratiu escrupolosament respectuós amb cada grup, centrant el seu discurs en l'exposició dels fets i a procurar explicar-ne la relació de causes i conseqüències. En un moment de la introducció reflexiona globalment sobre les heretgies a Catalunya: «Per sort o per dissort, en tot cas per motius de glòria, el nostre poble ha experimentat amb el seu món sobrenatural, i n'ha sabut extreure les lliçons per a emmotllar-hi el seu complex nacional. De tal manera que la nació catalana, com a filla de la seva vida interna, ha estat una heretgia en el sentit més ample que pot tenir aquesta paraula» (p. 17). *Els heretges catalans* fou prologat per mossèn Miquel Batllori amb un escrit en què s'assenyalaven

les principals figures de l'heterodòxia religiosa catalana i les recerques publicades fins aleshores.

Tres anys més tard, el 1965, defensà a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona la seva tesi de llicenciatura, titulada *El catarisme en Catalunya*, que li dirigí el Dr. Emilio Sáez Sánchez. Quan durant els anys noranta es despertà entre el públic l'interès pel catarisme fins a arribar a esdevenir un fenomen editorial dins la migradesa que caracteritza la publicació de llibres en català, Jordi Ventura en fou actor indirecte en descobrir el plagi, per part d'un autor que esdevingué cèlebre, d'algunes pàgines del llibre *Le vrai visage du catharisme*, d'Anne Brenon, directora del Centre National d'Études Cathares. Aquesta darrera obra fou traduïda al català i publicada el 1998 amb un pròleg de Ventura en què comentà el plagi que havia patit l'obra i com, aprofitant la moda càtara a Catalunya, algunes editorials van crear falsos *especialistes* per situar en el mercat llibres procedents de bibliografia que sovint no se citava, interpretacions esotèriques i fantàstiques i altres mistificacions literàries a partir de la deformació interpretativa d'investigacions manllevades al mateix Ventura i altres autors acreditats, però sense cap aportació documental pròpia, simples productes de temporada que evitaven descobrir les fonts originals de les seves presumptes investigacions. Aquesta deshonestedat d'escriptors i d'editors va desprestigiar el catarisme, cosa que va doldre molt a Ventura en els seus darrers anys de vida. En el pròleg al llibre de Brenon, a més, desplegava per darrera vegada la seva erudició sobre la qüestió, i es va centrar en la demostració fefaent de la importància que va tenir el catarisme a Catalunya, sobretot arran de la repressió desfermada pel papa Innocenci III i el seu braç armat, Simó de Montfort. Algun autor li ho havia discutit anys enrere amb l'afany de preservar un catolicisme que, a Catalunya, i fins al segle xx, ha seguit camins sovint divergents (Llull, Torras, Vidal i Barraquer...) del castellà, estretament vinculat a les estratègies xenòfobes i homogeneïtzadores de la Monarquia Hispànica. Des d'Andorra, la Tor de Querol i el Segre fins a Lleida, algunes contrades conserven documentalment la presència de personatges i famílies càtars a banda i banda dels Pirineus. L'aportació de dades («la recerca és feina, i la feina cansa», deia) no en deixa dubtes. Tampoc la participació d'algunes d'aquestes famílies fins en el seguici del jove rei Jaume I a la campanya de Mallorca: les activitats típiques dels càtars eren les burgeses i també el finançament de les activitats de la Corona, com en el cas dels jueus que ell va estudiar tan a fons al llarg dels Països Catalans.

Jueus, conversos i Inquisició. La repressió religiosa als Països Catalans

Si la recerca sobre el món dels càtars l'havia ocupat durant molts anys fins a constituir la seva tesi de llicenciatura, l'estudi de l'empremta jueva als Països Catalans fou la seva ocupació central durant els anys setanta. El 1973 llegí a la Facultat de Filosofia i Lletres la tesi doctoral *La Inquisición española y los judíos conversos barceloneses (siglos XV-XVI)*, que li dirigí novament el Dr. Sáez Sánchez. El text, inèdit fins avui, ocupa quatre volums i es tracta d'un recerca intensa sobre les famílies de jueus conversos a Barcelona en dos segles que van conèixer l'expulsió d'aquelles persones que no van voler abandonar la fe mosaica, i les dificultats d'integració que van patir aquells que, de grat o per força, es cristianitzaven en un medi social on havia variat la relativa permissivitat religiosa dels comtes de Barcelona per iniciar la persecució contra aquells (els jueus) que podien representar una dificultat per a la unificació ètnica i política desitjada per la Corona espanyola. La Inquisició espanyola fou establerta el 1478 pels Reis Catòlics, i ella va ser la primera institució comuna als seus regnes, la qual dominaven directament sense interferència vaticana, però amb la col·laboració inestimable de l'orde dels dominics que, segles abans, havia tingut papers importants contra el poder de la dinastia catalana a Occitània (sant Domènec de Guzmán arran de l'heretgia càtara) i introduint la Inquisició pontifícia al Principat (Raimon de Penyafort). El també dominic Vicent Ferrer i els aliats del papa Luna van ser decisius, en la farsa que representà el Compromís de Casp (1412), per lliurar la Corona catalana a mans de la dinastia castellana dels Trastàmara. El cronista de la Corona d'Aragó Jerónimo Zurita comentava cent anys després el paper que tingueren llavors els suborns i els soldats de Ferran d'Antequera per imposar el seu dret de manera iniqua. Zurita evocava les paraules que costaren la vida al comte de Benavente quan recordà al rei Alfons el Magnànim: «El Señor Rey de Aragón devia catar cómo el Señor Rey don Fernando, su padre, con el derecho vuestro, e vuestro dinero e vuestras gentes habían ganado el Reyno de Aragón», cosa que posava en qüestió la legitimitat del procés de Casp.

En aquell segle quinzè, l'inquisidor general de Castella i Aragó, i principal responsable del terrorisme desfermat contra jueus i conversos per forçar una unitat ibèrica que mai no ha reeixit, fou un altre dominic: el castellà Tomás de Torquemada. La presentació d'aquests extrems en l'obra de Ventura mai no es va fer de forma tan directa: l'exposició dels casos evidenciava la violència empre-

da contra els individus, les famílies i les propietats. L'efecte produït beneficiava els delators, els executors i, sobretot, la Corona. Els estudiosos dins la maquinària universitària eren vigilats per les autoritats acadèmiques, polítiques i per una societat controlada per les forces policíiques i parapolicíiques (falangistes): era imprudent obrir ferides que qüestionessin el procés unificador espanyol, ni que fossin molt antigues.

Cronològicament, altres estudis seus sobre el judaisme i la seva repressió en l'àmbit catalanòfon són «Contribució a l'estudi dels salaris a la Inquisició valenciana» (*Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 1968-1969), on es detalla, a partir de la documentació original, el personal —i llurs estipendis— del braç politicoreligiós de la nova monarquia en el seu esforç per anorrear les religions diferents de la catòlica sense estalviar infàmia, mentides i tota mena d'injustícies. Amplià el mapa de la dura coerció inquisitorial als Països Catalans amb els estudis que seguirien, complementaris dels realitzats per a la seva tesi doctoral: *Documentos económicos de la Inquisición referentes a los judíos conversos de Gerona (1490-1504)* (1976), *Els inicis de la inquisició espanyola a Mallorca* (1977), *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià* (1978), llibre, aquest darrer, que mereixé el Premi Octubre Joan Fuster de l'any anterior a la seva publicació. Aquesta important obra complementava els seus estudis sobre la repressió religiosa al País Valencià resumits inicialment en l'article «Lluís Alcanyis, médico y escritor valenciano del siglo xv», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 1973, en què resumia l'acció antisemita: «Fue la manera en que la nueva Inquisición española aniquiló a la capa burguesa valenciana, de la que era a la vez sostén y fundamento de gran parte de aquella cultura» (p. 75). L'abundància de materials collits de les fonts primigènies encara va donar més fruits: «Conversos, Inquisició i cultura al País Valencià», que aparegué a la *Miscel·lània Aramon i Serra* (1984), i «El coneixement de l'hebreu entre els conversos valencians de la fi del segle xv» a *Revista de Llengua i Dret* (1993). Aquest darrer text narra els casos d'acusacions i delacions contra conversos pel fet d'utilitzar la llengua hebraica o de llegir textos en ella escrits. Ventura demostra que abans de l'expulsió decretada per la monarquia espanyola contra els jueus, ja es practicava una persecució cultural sistemàtica amb la intenció de desarrelar la religió, la llengua i els usos jueus, tot practicant una assimilació forçosa vers el cristianisme, cosa que després s'ampliaria en fer de la llengua, els costums i la política castellana el model a imposar sobre la resta de pobles hispans. És a dir, que la monarquia en mans dels grans senyors castellans, que s'havien fet poderosos

amb la conquesta de terres musulmanes a la Península, seguí la mateixa pauta de conquesta i espoli en terres valencianes i catalanes a través de la Inquisició, a costa de jueus i conversos, i a benefici de l'Estat, l'Església i els denunciants, instruments d'aquesta oligarquia rapinyaire.

El darrer llibre en què recollí noves recerques a l'entorn de les religions i l'acció contracultural de la monarquia espanyola va ser *La Bíblia valenciana: recuperació de la història d'un incunable en català* (1993), en què es donava notícia de la quarta versió de la Bíblia impresa en llengua catalana el 1478, després de la llatina, l'alemanya i la toscana. Es considerava que procedia d'un manuscrit primerenc en llengua vulgar de Bonifaci Ferrer, però després es va assegurar que la traducció emprada fou la de Berenguer Vives, corregida per Daniel Vives. El destí d'aquest treball seria, però, desastrós: la Inquisició, vetllant pel monopoli del dogma cristià i per evitar desviacions, va formar una causa als impressors tot acusant-los que l'obra contenia heretgies. El corrector fou empresonat i es van fer destruir tots els exemplars, de manera que la seva existència començà a considerar-se més mítica que real fins que fou trobada una darrera pàgina a finals del segle XIX. Pocs anys més tard, el valuós full passava a ser propietat de la Hispanic Society de Nova York. A París es conserva un Saltiri imprès a Barcelona en llengua catalana datat el 1480.

Les nacions minoritàries: una història de l'Europa real

Les llengües europees és el segon estudi que publicà Edicions d'Aportació Catalana (Barcelona, 1963) dins la col·lecció «Entre tots ho farem tot». La intenció de l'empresa, impulsada per Joan Ballester amb el suport de Joan Fuster, Carles Muñoz i el mateix Ventura, era «fer viable l'aportació dels Països Catalans vers la nova Federació [europea] que ja va dibuixant-se». En molt poques pàgines (els volums eren gairebé quaderns), altres títols del mateix recull de textos refermaven la voluntat d'implicar la cultura catalana en aquest procés d'integració continental del qual l'Estat a què pertany Catalunya encara es mantenia —i el mantenien— distant: *Ús de llengües vernacles en l'ensenyament* (primer text de la UNESCO editat en català), *L'home, la nació i l'Estat* (F. Maspons i Anglès), *Tothom ha de ser-hi* (F. Lorenzo García), *Diàleg europeu* (Manuel Cruells), *L'home nacional* (M. A. Vila), *La construcció política d'Europa* (Comunitat Europea), *Revolució regionalista* (Robert Lafont). Només sospesant la intencionalitat d'aquests títols ja podem inferir que la voluntat dels promotors d'aquesta obra

col·lectiva era doble: d'una banda, engrescar el lector culte de l'àmbit català en el corrent dels temps que havien de venir, perquè l'articulació política dels estats europeus acabaria per afectar tard o d'hora l'àmbit hispànic i, per tant, català. Es tractaria d'una oportunitat per variar les estructures centralitzades del poder de molts estats europeus occidentals i aprofitar la tendència federal (més aviat confederal) de la nova estructura per establir en els nivells inferiors el mateix sistema federalitzant que garantís l'existència i el desenvolupament de les nacions petites del continent. Quant al model social, com veurem més endavant, derivaria de la correcció socialdemòcrata sobre la base de l'economia capitalista: l'objectiu seria que els estats garantissin un cert grau de benestar per evitar que les crisis i la precarietat fossin terra adobada per a futures commocions.

A *Les llengües europees*, dedicat al seu amic Francesc Fontan (lingüista i fundador del Partit Nacionalista Occità), Jordi Ventura feia un repàs entre acadèmic i divulgatiu de la relació entre llengua i pensament, entre llengua i nació i sobre la necessitat de mantenir les llengües nacionals, de cada grup humà consolidat, si es volia fomentar el creixement equilibrat de cada nació i del continent en general, perquè cada llengua és el dipòsit de molts segles d'adaptació humana al medi. A continuació, repassava la situació lingüística dels països de l'Europa occidental poble per poble, cultura per cultura, definint succintament l'àmbit territorial de cada llengua i la seva situació en relació amb les veïnes, a la seva riquesa literària i a la disponibilitat —o no— d'instruments estatals o administratius que la recolzin —o al contrari. Seguidament, destinà un capítol a la complicada situació politicolingüística a l'URSS, on el paper centralitzador i russificador del tsarisme en relació amb els pobles i cultures sotmesos va tenir continuació amb la política centralista i monocultural de la Rússia soviètica. Acaba amb un text curt on, davant el procés integrador europeu, advoca per una futura Europa formada a partir de la realitat humana dels pobles que la formen, i no de l'artificialitat d'uns estats que, en bona part, provenen dels imperis absolutistes i dels interessos geoestratègics de les grans potències. Finalitza escrivint: «Europa de les pàtries, hi ha qui ens ha proposat. Certament, però de les mares-pàtria; no la de les sogres-estats». Com a complement, s'inclou un mapa d'Europa etnolingüístic, en format 49 x 44 cm, on els colors de la realitat dels pobles apareixen dislocats respecte de les fronteres polítiques dels diferents estats europeus, i posa de manifest els nombrosos conflictes culturals que provoca.

Ventura participà encara amb més textos a les Edicions d'Aportació Catalana. El vuitè volum era *Els catalans i l'occitanisme* (vol. VIII, 1964), format per

un recull de textos comentats referents a la relació entre Catalunya i Occitània, des de l'època visigòtica de la Septimània i la Tarraconense fins a l'íntima relació dels felibres i els intel·lectuals de la Renaixença. El text patí l'acció de la censura franquista i Ventura es veié obligat a suprimir la inclusió del manifest titulat *Desviacions en els conceptes de llengua i de Pàtria* que el 1934 signaren Pompeu Fabra, Ramon d'Alós-Moner, Josep Maria Capdevila, Antoni Rovira i Virgili, Jordi Rubió i Pau Vila, entre d'altres, on es definia l'àmbit territorial dels Països Catalans i de la seva llengua en relació amb el concepte panoccitanista que alguns altres intel·lectuals volien difondre i que podia distorsionar l'acció cultural de la Generalitat republicana. Aquest manifest seria àmpliament citat, un cop la dictadura semblava superada, a la seva comunicació «Sobre els precedents del terme Països Catalans» a *Debat sobre els Països Catalans - Octubre 1976* (Barcelona, 1977). El 1964, i publicat pel Centre Comarcal Leridano, apareixia *Els occitans a Catalunya en temps de Ramon Berenguer IV* amb la intenció de demostrar el pes que l'emigració llenguadociana —nobles i artesans d'origen càtar— havia tingut en els anys de la unió dinàstica entre Catalunya i Aragó.

Obrint el vessant d'estudis socials, que va ser motiu de dedicació constant per a Jordi Ventura, el 1965 fou publicat a Barcelona, per Edicions d'Aportació Catalana, *Vida del treball a tallers i fàbriques*; portava com a subtítol: «Teoria de les nacions 1. La nació-comunitat», i era el quinzè llibre de la col·lecció «Entre tots ho farem tot». L'esforç per actualitzar la idea de nació des dels seus orígens romàntics conservava definicions herderianes —extretes de la realitat humana feta de diversitat—, com la distinció entre nacions i estats, i la relació directa que hi ha entre la llengua, els costums, la religió, la comunitat històrica i l'existència de les diverses nacions o nacionalitats (termes sinònims). Però com que els trasbalsos del nou món urbà i industrial havien fet variar molt les condicions de vida i de mentalitat dels diferents pobles, sobretot en els anomenats *occidentals*, calia revisar la definició d'aquestes nacions en funció dels seus elements estructurals fonamentals: el poble, la gran massa de treballadors que des de les ciutats industrials feia avançar el *món modern*, tot patint guerres i submissió al món del treball.

Ventura fa una aproximació més pràctica que teòrica a l'objecte del seu estudi: el treballador. Partint de la tradicional plantilla del materialisme històric, pròpia d'aquella època, la postguerra europea i la visió bipolar llibertat/igualtat, introdueix, però, una manera de veure les coses des del caire més humanitari possible, apuntant les necessitats de les persones que s'han de guanyar la vida

llogant part del seu temps en feines reiteratives, i descobrint quin serà el signe dels temps a venir en funció de l'estàndard de vida modern: el consumisme, la degradació de la vida familiar per falta de temps, l'expansió dels entreteniments de masses gens enriquidors i la forma de relacions i sociabilitat que s'estableixen i es normalitzen a través del sistema fabril. Era, en el seu temps, una aproximació del tot original i avançada, que preveia el relaxament moral rere l'afany de realització material. Tampoc no s'estalviava de criticar —també anticipadament— els intel·lectuals progressistes «que avui es troben a la recerca d'un universalisme [...] de forma alienada [...] ja que ells mateixos són el producte de la divisió entre el treball manual i el treball intel·lectual».

El pistolisme dels anys vint. Guerra bruta, guerra social, lluita nacional

La dècada dels setanta es despertava sota el pes concèntric de Maig del 68 i de la intuïció d'un final de cicle a Espanya, tot i que, fet i fet, no variaria substancialment la composició sociològica dels estaments del poder establerts arran del resultat de la guerra. El seu article més cèlebre d'aquells anys fou «La verdadera personalidad del 'barón de König'», aparegut al número 5 (març de 1971) dels *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, revista que publicava la càtedra d'Història Econòmica de la Facultat de Ciències Polítiques, Econòmiques i Comercials de la Universitat de Barcelona, en col·laboració amb l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Seguint la tradició de l'època, l'article aplega de seguida —perquè si no, no semblava prou científic allò que s'expliqués— algunes dades econòmiques per justificar el malestar obrer i plantejar el pistolisme com una conseqüència lògica de la lluita de classes pel fet que el capitalisme havia fet l'agost durant la Gran Guerra. Però un cop disposada la decoració com plaïa a la intel·lectualitat mitjana de l'època, van apareixent altres detalls que tenen més a veure amb la filosofia del poder i la manipulació social induïda: l'actuació dels agents alemanys procurant perjudicar les indústries catalanes que subministraven material de guerra als aliats i la utilització de l'obrerisme local en aquest sentit. Però Ventura aporta poques fonts (a banda de les memòries d'Àngel Pestaña) per contrastar uns fets que no van gaire més lluny del que ja s'havia dit i escrit. La sospita que el gran sindicat catalanoespanyol, la CNT i els seus òrgans, poguessin estar infiltrats, llavors i després, per agents estatals i, bàsicament, anticatalanistes, és cosa que no es pot

negar. Durant i després del franquisme hi ha hagut casos sonats d'infiltració fins al punt que agents dobles i espies han arribat a ocupar llocs de responsabilitat màxima dins l'anarquisme organitzat. La mateixa retòrica llibertària delata més interès a expropiar el sistema productiu català que no pas a oposar-se al poder i la força del govern central de l'Estat.

L'actuació de la banda del presumpte baró König es reforçava amb l'acció de guerra bruta del comissari Bravo Portillo en una lluita, inicialment, contra l'exportació de material als exèrcits aliats, que després va tenir un cert caire mafios a través de l'actuació dels membres del Sindicat Lliure, estimulat per alguns patrons que volien contrapesar els sindicats laborals *de classe*. Fins aquí, la interpretació clàssica, marxista, del fenomen del pistolerisme a Catalunya —atenció: solament a Catalunya— en aquest període que es caracteritzava pels efectes locals de la gran conflagració europea. Però aquests anys són, també, els anys centrals de la Mancomunitat, l'intent d'articular, sota l'escassa i desconfiada cobertura de lleis estatals, unes estructures polítiques, socials i econòmiques dirigides per institucions locals per estimular la modernització i europeïtzació de la societat catalana, però també la consciència nacional del poble. Aquest projecte tolerat no era vist de bon ull, en absolut, per bona part de les forces polítiques i militars espanyoles, que lluny de voler seguir l'exemple dels encerts, provà de minar-ne l'estabilitat i separar d'aquesta burgesia emprenedora el suport de les masses obreres, que a Catalunya eren ja una força de primer ordre.

Cal tenir en compte les accions dels pistolers, com els assassinats dels advocats laboralistes Francesc Layret (1920), Salvador Seguí (1923) i altres centenars de víctimes en el període 1919-1923, preparant l'ambient per al que hauria de venir a continuació dins una lògica no tan sols antiobrerista, sinó anticatalanista, perquè aquests homes, destacats defensors de les causes dels treballadors, volien integrar el moviment social dins la lluita nacional del catalanisme polític. I aquesta fet els marcà com a objectius principals a abatre: si la majoria dels obrers s'unien a la causa catalanista, el moviment podia esdevenir irreversible cap a la consecució de l'Estat català. Els mitjans de l'Estat espanyol eren poderosos per desviar aquesta relació: el lerrouxisme, sobretot a Barcelona, havia fet forat, i no s'estalviaven esforços per atreure les masses treballadores a còpia de fomentar l'anticatalanisme i un espanyolisme roí. Una manera de trencar aquestes relacions va ser fer caure el sindicalisme en el parany terrorista disposat per la policia i una part de la patronal, infiltrant delinqüents i provocadors entre els grups llibertaris, tot copiant la dinàmica d'enfrontament encetada pels paramilitars

feixistes a Itàlia per confrontar l'insurreccionalisme d'esquerra i desprestigiar les vagues dels sindicats. Les noves forces amb vocació estatal restitueixen el control del poder i de l'economia a les elits tradicionals. Ventura acaba de perfilar en el seu article la misteriosa personalitat de König, que és expulsat d'Espanya el 1920 segurament per la pressió de la Federació Patronal Catalana, que s'estimava més establir una competència directa a la CNT a través dels Sindicats Lliures, d'arrel carlina i emparats per les autoritats civils i militars.

El socialisme cabetà a Catalunya

La seva recerca i divulgació sobre el socialisme autòcton el portà a interessar-se pels «icarians» catalans del segle XIX, aquells que s'aplegaren, fora muralles, al Poblenou barceloní, el «Manchester català» on les cooperatives, les mutualitats i les associacions obreres suplantaven un inexistent Estat del benestar. Es fixà especialment en els seguidors del comunisme cristià predicat per Étienne Cabet a París des de la seva publicació *Le Populaire*, la qual tingué un gran ressò a Catalunya a través de republicans com Narcís Monturiol, impulsor del setmanari *La Fraternidad* per divulgar-ne el pensament i fer proselitisme del projecte d'instal·lar, en terres americanes, una colònia on desenvolupar les idees d'igualtat i solidaritat com a forma de vida, imitant els cristians primitius i en paral·lel a altres moviments igualitaris (Owen, Fourier, Babeuf) que pretenien la reforma total de la vida sustentada en la propietat privada, l'opulència i la misèria subsegüent. Monturiol, principal animador català del comunisme cabetà, no arribaria mai a fer el salt cap a la comunitat icariana —que pelegrinà des de Texas (EUA) fins a Naovoo (Illinois) i Sant Louis (Missouri)—, però sí Pere i Ignasi Montaldo i el jove metge Joan Rovira. Aquest optà pel suïcidi quan les dificultats, els errors i la improvisació substituïren *in situ* la utopia forjada en les ments per les idees humanitàries de renovació social. Un cop en terres americanes, els primers expedicionaris van trobar-se amb grans problemes derivats dels mals negocis acordats entre Cabet i l'empresa que els havia de proporcionar les terres. Les malalties es van acarnissar sobre homes, dones i criatures; el principi d'igualtat i democràcia esdevingué frustració quan van patir totes les contradiccions de l'ideal comunitari. Ventura reflectí el seu estudi a l'article publicat dins els *Cuadernos de Historia Económica de Catalunya* «Icaria: vida, teorías y obra de Étienne Cabet; sus seguidoras catalanes; y experimentos comunistas icarianos» (núm. 7, juny de 1972). Però les crítiques

a aquella colonització (perquè no deixava de ser una colonització més d'europaus impulsats per ideals evangèlics i força messiànics) les va formular des de la tòpica desqualificació de Marx a tots els comunismes precedents al seu: *utopisme*, bona voluntat i poc coneixement de la realitat, reformes pacifistes en comptes de la ruptura revolucionària que ell predicava com a remei dels mals de la societat *burguesa*, però quan s'han hagut de posar en pràctica, no han desplaçat el capitalisme i, a canvi, han creat sistemes dictatorials fonamentats en la sang de tots aquells que consideraven el seu marxisme també com una utopia (com ha demostrat el segle xx): més aviat una distòpia d'escorxador. Més tard, el 1976, pronuncià a la Universitat de Barcelona la conferència *La ideologia igualitaria en la Barcelona de Cerdà*, en què donava notícia de la importància dels nuclis republicans/socialistes (sovint relacionats amb el protestantisme i altres formes no catòliques de cristianisme) a la Barcelona del moment, i la seva gravitació intel·lectual, filosòfica i estètica sobre la nova societat urbana, industrial i, en bona part, proletària. La ciutat de Barcelona conserva el record dels cabetians catalans en el nom de l'avinguda d'Icària, que connecta el cementiri del Poblenou amb la Ciutadella.

Interpretació de la història d'Espanya i iniciatives editorials

El prestigi guanyat a partir dels seus importants treballs com historiador tenia un àmbit limitat per la seva poca identificació amb el marxisme doctrinari. En els anys que anaven de 1968, quan obtingué plaça a la Universitat Autònoma de Barcelona, fins a 1975 el país experimentava una gran confrontació del nacionalcatolicisme a través dels vells paradigmes socialistes i comunistes avalats pels caps de brot que liderarien el postfranquisme, que es preveia imminent. A finals de l'any en què moria Franco, l'editorial catalana Plaza & Janés publicava l'encàrrec que havia fet a Jordi Ventura: la direcció dels sis volums de la seva *Historia de España*, en què s'aprecia una concepció molt contrastada respecte a la que divulgava l'Estat espanyol durant el franquisme. En aquesta obra es recupera la visió federal de la realitat política i cultural espanyola a partir de tots els pobles peninsulars, malgrat que la història oficial castellana sempre ha interpretat la història com el procés de conquesta i pactes matrimonials de totes les nacions hispanes que van portar a una absorció poc més que desitjada per tots. Dona l'espai adient a la història catalana i busca una nova interpretació que permeti entendre la realitat espanyola no com el fruit inexorable de l'absolutis-

me i la centralització, sinó com un encaix que havia de cercar l'harmonització a partir del respecte i del pacte (visió propera a J. Vicens Vives) per superar la feblesa que la militarització del poder havia causat a la «idea d'Espanya». La descentralització, la interpretació més objectiva de la Guerra Civil (les seves causes i els seus actors) i una lectura de la restauració monàrquica en clau de democràcia —pseudorepublicana o «república coronada»— s'apuntaven com el model desitjable per superar la dictadura i tancar les ferides que quedaren obertes després del darrer conflicte bèl·lic.

Una altra tasca que li permeté incidir en el públic universitari (que era el seu àmbit vital diari) a través de la divulgació d'aspectes concrets de la historiografia catalana fou la direcció de la col·lecció «Iskra [espurna en rus] universitària» de l'editorial barcelonina Aedos. El primer volum era el llibre de Salvador Tarragó *En defensa de Barcelona* (1978), que apel·lava a les consciències dels barcelonins per mirar de frenar la barbàrie especulativa que maldava per estrafer una ciutat prou ben concebuda arran del pla Cerdà. El segon, de Josepa Cucó, *La qüestió agrària* (1978), era el premi Xarxa d'assaig de l'any anterior. El tercer llibre que s'havia anunciat era una recuperació: *Les possibilitats econòmiques d'una Catalunya independent* de Joan Porqueras i Fàbregas, conferència publicada el 1932 i que per algun motiu es deixà de banda. Els adalils de la transició, prestos a rebre l'herència d'un franquisme íntegre, en transformació, però no en desintegració, no devien veure de bon ull la divulgació de la cultura catalana i dels seus intel·lectuals perquè podia escampar-se fàcilment com a retruc a la dictadura pancastellana. A canvi, la col·lecció seguiria i seria closa amb dos llibres d'història més antiga (reis de Mallorca i general Moragues), no tan coents com l'independentisme en temps republicans. Es reinventava l'autonomisme del «café per a tothom» —per l'horror espanyol al federalisme consubstancial dels pobles ibèrics— amb la intenció d'igualar i frenar les nacions històriques de l'Estat, tot repetint l'error de la Segona República, que amb la duplicitat de competències i el «dret a vet» del govern central causà més tensions que satisfaccions per ambdues bandes.

Estudis sobre l'ús de la moneda als Països Catalans

En molts aspectes, Jordi Ventura fou un intel·lectual heterodox, i malgrat que la seva obra és dedicada en més de tres quartes parts als estudis de la història des de l'edat mitjana fins a l'època contemporània, cal tenir present que la

seva dedicació a la docència es desenvolupà, durant més de tres dècades, en el terreny de l'economia, concretament en els estudis d'història econòmica. Una de les seves especialitats va ser la recerca sobre la utilització de la moneda en el comerç i la vida diària durant l'edat moderna, des dels inicis fins al segle XVIII. Així, «Les equivalències monetàries oficials a Catalunya a principis de l'edat moderna» (*Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, UB, 1984), «Sobre el llenguatge econòmic, legal i social als documents processals de finals del segle XV» (*Revista de Llengua i Dret*, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1991), «Equivalencia de las monedas castellanas en la Corona de Aragón, en tiempos de Fernando el Católico» (*Medievalia*, UAB, 1992) i «Manipulacions monetàries a València a finals del segle XV» (*Acta Numismàtica*, IEC, 1993) són quatre articles que es refereixen a l'estudi dels instruments fiduciaris del comerç i l'administració d'Aragó i Castella en el moment de la unificació de la monarquia, i que coincideix amb l'època que estudià intensament per a la seva tesi doctoral, referent a la població conversa perseguida per la Inquisició espanyola.

Altres monografies dedicades a la circulació de moneda i als seus efectes sobre l'economia general de la monarquia van ser «La moneda a Catalunya durant el regnat de Carles III» (*Revista d'Història Moderna*, UB, 1988) i «Les regles per al còmput de la reducció de monedes a mitjan segle XVI» (*Acta Numismàtica*, IEC, 1990).

El llegat pòstum: les diverses interpretacions del nacionalisme

El darrer treball publicat de Jordi Ventura aparegué l'any 2000, uns mesos després de la seva mort: es tracta de *Sis rostres del nacionalisme a Europa. Parangons del nacionalisme*, i fou prologat pel sociòleg i economista Salvador Cardús. S'hi analitzen sis personatges europeus des de la seva obra i actuació pública, demostrant com el nacionalisme pot presentar aspectes ben divergents quant a la moral. Així, Frederic Mistral a Occitània té un paper cabdal per al desvetllament de la cultura nacional d'aquest territori sotmès a França, però no obre el camí cap a la politització del moviment felibre, com sí que van fer els catalans de la Renaixença. Segons Ventura, la projecció del seu treball no va propiciar la cohesió interna d'un àmbit filològic molt dialectitzat davant la potència de la llengua francesa. El cas de James Connolly, irlandès, aplega el destí contemporani dels

pobles d'Europa i del món: la lluita pels drets socials i els que són irrenunciables al grup nacional. Sindicalista i internacionalista, coneixedor del món modern a través de l'emigració a Amèrica, retorna per lluitar contra els anglesos, invasors de la seva pàtria, que el van executar en ser esclafada la insurrecció de Pasqua de 1916. Per a Connolly l'internacionalisme no havia de ser antinacionalisme, perquè l'amor a la llibertat de les persones no és incompatible, ans al contrari, va en relació directa amb la preservació de la independència nacional: la nació és la llar nadiua de la llibertat individual.

El mateix conflicte (tan habitual en els cercles de l'esquerra marxista i altres ideologies totalitzadores) s'establí en el cas de l'eslovè Edvard Kardelj respecte a la nacionalitat iugoslava que es maldava crear per la via monàrquica i, després, comunista. La seva idea d'un Estat que protegís el desenvolupament de les diverses nacionalitats, mantenint una coexistència coordinada per la unió iugoslava, xocava constantment amb la preeminència de l'ètnia sèrbia. Kardelj acabà matisant el seu nacionalisme per l'hegemonia ideològica, en tot el bloc comunista, d'un marxisme ortodox incompatible amb la diversitat nacional. Tanmateix, aquesta resistència esclatà a causa de la realitat de les coses durant els anys noranta del segle passat. Avui les nacions que englobava Iugoslàvia són estats independents.

Tres rostres més completen l'obra pòstuma de Ventura. Kafka i el conflicte de les seves tres nacionalitats: la txeca de naixement, l'alemanya de formació cultural i la jueva de família, uns components ben forts per a una de les personalitats més complexes i significatives del segle xx europeu. Hitler i Pétain són els darrers casos a l'entorn del nacionalisme. El primer aprofita part del discurs nacionalista conservador alemany per introduir en la gent, en massa, l'anestèsia moral que va convertir molts en robots de la seva política de demència imperialista i homicida. En Hitler el nacionalisme adoptà la forma d'un llevat de caire racista, psicopatològic i pseudocientífic, que portà el seu poble al caire de l'anihilació. Philippe Pétain, des d'un discurs i una visió nacionalista molt conservadors i decadents, es deixà trobar per la propaganda nazi en el terreny dels orígens germànics de la raça franca. Segurament sense alternatives immediates, establí la col·laboració fraternal amb els ocupants alemanys i reprimí la lluita dels francesos que no s'havien donat per vençuts el 1940. Volent representar la figura paternal de la França eterna, esdevingué després l'arquetip de l'oportunista, que enarborava sentimentalment l'estendard de la pàtria mentre aquesta és ultratjada per l'invasor.

FIDELITAT A LES IDEES DE BÉ I DE VERITAT

Jordi Ventura prengué part en la fundació del Partit Socialista de Catalunya (PSC), que es va constituir com a Federació Catalana del PSOE. Passat el temps, el 1989 la seva labor dins l'Institut d'Estudis Occitans i en l'estudi de les nacions minoritàries d'Europa li va valer ésser nomenat coordinador del Comitè Científic de l'Assemblea de les Regions d'Europa, del qual va ser un dels principals impulsors. Ventura arribà a la idea de Països Catalans més a través de la cultura i de la recerca que no pas com un projecte polític previ. Aprofundí molt en el coneixement de la història d'Occitània i del País Valencià —el nord i el sud del Principat—, i trobà que en el futur aquestes realitats naturals, arribat el dia, podrien deslliurar-se dels falsos Estat-nació que les dominen per arribar a formar part —potser nuclear— d'una federació europea de nacions. Preguntat en una entrevista per la definició de nacionalisme, deia: «El que sovint s'anomena nacionalisme en aquest Estat espanyol, al que la majoria d'escriptors es refereix escrivint als diaris i als llibres, jo no ho anomenaria nacionalisme, sinó imperialisme. I l'imperialisme no és nacionalisme. Si de cas és un nacionalisme malalt, un nacionalisme pertorbat» (*L'últim càtar. Conversa amb Jordi Ventura*, 1998: 20). Per imposar aquest model a casa nostra s'ha tractat de dibuixar un imaginari col·lectiu on només existís una «nació» autèntica, Espanya, i la resta es tenia —i es té— com a perniciosos ingerències del «nacionalisme», concepte que van ajudar a desprestigiar els moviments agressius d'Europa que avui volen aparentar respectabilitat, un cop fagocitades les nacions minoritàries.

Se'l recorda com un gran conversador, un historiador molt independent, no adscrit i difícilment classificable al corrent de cap escola, més aviat enfrontat al materialisme rampant amb pretensions de cientisme omnímode, que deixava de banda aspectes essencials dels estudis socials com les creences, les mentalitats i les característiques locals i nacionals. El seu anticomunisme, la fòbia a la justificació de la violència de qualsevol mena, l'apartà dels seguidors de l'ortodòxia d'arrel marxiana, que eren majoria en molts departaments de les universitats catalanes i solament contemplaven el dret d'autodeterminació dels pobles com un esquer que mai no es complia en els paradisos igualitaris. Ventura, a més, estava plenament convençut que els grans estats europeus eren la font de molts desequilibris des dels seus inicis amb el triomf de l'absolutisme, i que solament estructures basades en el respecte a les nacions dins d'Europa (i dins d'Espanya, i dins del món) podien ser construccions naturals i justes, cosa que també l'allu-

nyava dels motlles ideològics i dogmàtics del moment, marcats pels interessos de les potències capitalistes i de l'imperialisme comunista. Això li creà una cuirassa defensiva i una llegenda d'home difícil i cantellut que encara dura, malgrat que el món tendeix vers les seves tesis, i no pas vers les contràries.

Fou el gran ambaixador català a Occitània i viceversa, coneixedor de la realitat cultural que encara es percep sota la quotidianitat de la francofonia oficial. La jovialitat de joventut va anar deixant pas a una sorruderia malfiada en els anys finals. Liberal de cor, quan hom podia franquejar les barreres protectores, però, descobria un home que havia estudiat molt més que la majoria dels seus interlocutors, per als quals la conversa es podia acabar abruptament si ell sospitava intencions amagades o encaparrament sectari: havia estat objecte de maledicència per part dels que no desitjaven nous coneixements sobre la història negra d'Espanya ni noves interpretacions del passat català. En canvi, en el diàleg amb aquells que cercaven consell i mestratge cobria qualsevol aspror. Acudia a l'Ateneu Barcelonès com a punt de trobada i recaptava dades a la seva singular biblioteca, però els darrers anys els passà gairebé reclus a casa seva, més com un monjo dedicat als seus quefers i recerques que no pas com la persona amargada que alguns han assenyalat, potser desconeixent el fons del seu esperit. No era un home inaccessible, però no era intel·ligible per a tothom. Mai no fou convencional, com a intel·lectual sovint anava més enllà de la prescripció teòrica dels temps.

A mitjan anys noranta el «catanisme» esdevingué un èxit a les llibreries i, per tant, un destí turístic per al públic català. Les editorials van promocionar alguns autors i un d'ells esdevingué l'especialista del moment, malgrat que el seu treball era simplement bibliogràfic. Arran del plagi detectat, fou com una part dels lectors catalans van poder descobrir que els millors treballs en català sobre els càtars els havia escrit Ventura més de trenta anys abans de la moda albigesa.

Jordi Ventura es mantingué solter i dedicà molts anys a les seves activitats dins la francmaçoneria. Una setmana després de l'aprovació de la nova constitució espanyola publicava a *El Correo Catalán* —diari on col·laborava habitualment— vuit articles sobre la maçoneria a Catalunya i Espanya (de gener a maig de 1979). Lluny de qualsevol interpretació obscurantista o esotèrica, Ventura donava notícia dels personatges adscrits a les lògies que van tenir un paper rellevant en els esdeveniments històrics del país. Com a membre de grau 33, cap a 1990 fou convidat a formar part del tribunal maçònic que jutjà Licio Gelli, gran mestre de la lògia italiana Propaganda Due (P2) i feixista convençut que lluità amb els falangistes i

els militars colpistes a la guerra espanyola. Després, durant la Guerra Freda, havia col·laborat amb la CIA i l'OTAN (Operació Gladio) en accions terroristes anti-comunistes. Fou detingut més tard per la justícia i es descobrí que participà en l'organització dels cops d'estat militars a Argentina i Uruguai, així com en l'intent de forçar el canvi del sistema democràtic italià per un règim autoritari i anticomunista, amb la connivència de molts alts càrrecs de l'Estat mateix. Ventura formava part de la Gran Lògia d'Espanya (Xavi Casinos, *La maçoneria a Barcelona*, 2000: 99), que tingué el temple durant un temps al seu domicili del carrer Calaf de Barcelona, on morí als 66 anys el 15 de gener de 1999.

Aquest article es deu a la incitació del professor Salvador Tarragó i Cid, arquitecte i urbanista, que conegué i tractà durant uns anys el professor Jordi Ventura. Coneixedor de la seva obra escrita i del seu tarannà personal, en diverses converses mantingudes des d'octubre de 2017 vam proposar-nos fer un rescat provisional de l'obra i la personalitat d'aquest investigador metòdic i intuïtiu, que va saber copsar l'esperit de les èpoques i dels personatges de forma magistral. Fou, en ple franquisme, un recuperador del nostre esperit nacional a través de l'estudi paral·lel d'altres nacions europees en condicions similars a la catalana, que aleshores patia un nou intent d'anorreament cultural com altres suportats en el passat. Avançat al seu temps, a marxistes i a nacionalistes, no va obtenir més ressò en vida precisament a causa d'aquesta diacronia: portava massa avantatge a altres personatges de la nostra historiografia molt més famosos, però simples satèl·lits de les modes franceses que pateixen del mal de la reiteració, del motlle repetit industrialment i de la falta de sintonia que l'historiador ha de tenir amb les regles reals que ensenya el passat per entendre el present i per poder albirar, ni que sigui boirosament, el que es pot esperar del futur, tot ensenyant a conduir bé les naus de les societats humanes. El comunisme va caure a l'URSS ja en vida de Ventura; a la Xina, la dictadura del proletariat ha esdevingut tirania de la burgesia tecnocràtica; Corea del Nord espera delerosa dòlars a canvi de míssils. A Europa, Iugoslàvia es va desfer violentament en les seves nacions; Escòcia vota si se separa del Regne Unit; Catalunya i Euskadi pugnen per sorgir com a estats europeus rematant la mentalitat imperial castellana. Ventura tenia raó i la història se li està convertint en futur —de moment—, mentre els seus detractors, ara amb més por que arrogància, veuen com queden obsoletes les pàgines dels seus manuals «científics» on aplicaven una observació ben parcial de la realitat per tal d'obtenir resultats premeditats en els seus laboratoris exigus, amb l'únic objectiu d'esdevenir les noves elits rectores sobre velles

estructures. Fals internacionalisme per aturar el progrés cap a la llibertat dels pobles. Antinacionalistes en defensa d'un nacionalisme de caire imperial sota la cobertura d'una constitució inexpugnable, feta encara amb la por a la dictadura i convertida recentment en un instrument destinat a reprimir el dret de recuperació de la sobirania per part dels catalans, tot anul·lant el funcionament de les institucions autònomes. Tanmateix, el modern sistema espanyol tampoc no ha aconseguit culminar la seva pseudormofosi sobre el cos de les nacions que pretenia assimilar. O no sobre totes.

Ventura, en aquests aspectes i en els que va revelar sobre la diversitat religiosa dels càtars a Occitània i Catalunya, i dels jueus i conversos assetjats tan bon punt es creà la Monarquia Hispànica, sempre s'ha avançat a altres historiadors, amb un rigor, objectivitat i claror que no semblaven quadrar amb el seu caràcter a voltes arrauxat. Però són aquests fruits del seu treball, i no els posicionaments polítics (que més aviat foren causa de maldecaps i divergències amb els *seus*), els que el món intel·lectual català hauria de saber valorar i, ni que fos pòstumament, reconèixer públicament, acadèmicament. La seva valentia i anticipació li reportaren un cert ostracisme i molt poques adhesions sinceres. Ell fou un dels representants principals de la idea de l'Europa de les nacions, cavall de batalla que troba arreu oposició aferrissada però que, si ens ho mirem amb una mica de perspectiva, va avançant com si hi hagués una determinació intrínseca entre els pobles oblidats del vell continent. Heterodox en un país on l'ortodòxia sempre es manté amb la violència i la injustícia, Jordi Ventura tastà de ben jove aquesta metodologia als calabossos de la dictadura més llarga de l'Europa occidental recent i es veié empès a exiliar-se. Per això sempre defensà, com a antídote, el tractament a base d'instrucció, democràcia, llibertat i pacifisme per guarir els problemes socials i nacionals que afecten la humanitat. Cosa que no entenen molts dels seus contradictors a dia d'avui, malgrat que omplim pàgines amb unes teories que sovint fracassen quan es vol passar a la praxi.

Dissimuladament, els més durs i savis dels seus contradictors avui ja s'afanyen a fer com en Ventura, però sense citar-lo, sense reconèixer la seva labor d'avançada i esclariment, sense atorgar-li cap mèrit com a pioner de l'arquitectura del que un dia arribarà a ser una Europa més forta pel fet de ser més real, basada en les seves nacions naturals, regulada per mecanismes socialdemòcrates prou ajustats empíricament avui, on la fe —oficial o heterodoxa—, no sigui més un instrument de lluita ètnica en mans de tirans i carnissers d'homes, sinó un nexa harmonitzador mitjançant la divulgació de l'amor i la pau.

BIBLIOGRAFIA CRONOLÒGICA DE JORDI VENTURA

- (1959). «El catarismo en Cataluña». A: *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1959-1960)*. Barcelona: La Academia.
- (1962). «La valdesía de Catalunya». A: *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1961-1962)*. Barcelona: La Academia.
- (1962). «Catarisme i valdesia als Països Catalans». A: *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Barcelona: Talleres de Viuda de Fidel Rodríguez Ferrán.
- (1963). *Els heretges catalans*. Barcelona: Editorial Selecta.
- (1963). *Les llengües europees*. Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana.
- (1964). *Els catalans i l'occitanisme*. Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana.
- (1964). *Els occitans a Catalunya en temps de Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Centro Comarcal Leridano.
- (1965). *El catarismo en Cataluña*. Tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Emilio Sáez Sánchez. Barcelona: Universitat de Barcelona. Inèdita.
- (1965). *Vida del treball a tallers i fàbriques. Teoria de les nacions 1. La nació-comunitat*. Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana.
- (1968). «Contribució a l'estudi dels salaris a la Inquisició valenciana». *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. I. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials. Departament d'Història Econòmica.
- (1971). «La verdadera personalidad del 'barón de König'». *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. V. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials, Departament d'Història Econòmica.
- (1972). «Icaria: vida, teorías y obra de Étienne Cabet; sus seguidores catalanes; y experimentos comunistas icarianos». *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. VII. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials. Departament d'Història Econòmica.
- (1973). *La Inquisición española y los judíos conversos barceloneses (siglos XV-XVI)*. Tesi doctoral dirigida pel Dr. Emilio Sáez Sánchez. Barcelona: Universitat de Barcelona. Inèdita.
- (1973). «Lluís Alcanyis, médico y escritor valenciano del siglo xv». Separata de *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. IX. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials. Departament d'Història Econòmica.

- (1975). *Historia d'e España*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés.
- (1976). *Documentos económicos de la Inquisición referentes a los judíos conversos de Gerona (1490-1504)*. Barcelona: Universitat de Barcelona: Institut Municipal d'Història.
- (1976). *La ideologia igualitaria en la Barcelona de Cerdà*. Conferència pronunciada a la Universitat de Barcelona.
- (1977). «Els inicis de la inquisició espanyola a Mallorca». *Randa*, núm. 5 (monogràfic dedicat a «Llengua i cultura a Les Balears»). Barcelona: Curial.
- (1977). «Sobre els precedents del terme Països Catalans». *Debat sobre els Països Catalans: ponències i comunicacions. Octubre 1976*. Barcelona: Curial.
- (1978). *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*. València: Eliseu Climent.
- (1984). «Conversos, Inquisició i cultura al País Valencià». A: *Miscel·lània Aramon i Serra*. Vol IV. Barcelona: s/n.
- (1984). «Les equivalències monetàries oficials a Catalunya a principis de l'Edat Moderna». A: *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història Moderna.
- (1988). «La moneda a Catalunya durant el regnat de Carles III». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1990). «Les regles per al còmput de la reducció de monedes a mitjan segle XVI». A: *Acta Numismàtica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans - Societat Catalana d'Estudis Numismàtics.
- (1991). «Sobre el llenguatge econòmic, legal i social als documents processals de finals del segle XV». *Revista de Llengua i Dret*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya
- (1992). «Equivalencia de las monedas castellanas en la Corona de Aragón, en tiempos de Fernando el Católico». *Medievalia*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB.
- (1993). «Manipulacions monetàries a València a finals del segle XV». A: *Acta Numismàtica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics.
- (1993). «El coneixement de l'hebreu entre els conversos valencians de la fi del segle XV». *Revista de Llengua i Dret*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

- (1993). *La Bíblia valenciana: recuperació de la història d'un incunable en català*. Barcelona: Curial.
- (1998). BRENON, Anne. *El veritable rostre dels càtars*. Pròleg de Jordi Ventura. Lleida: Pagès Editors.
- (2000). *Sis rostres del nacionalisme a Europa. Parangons del nacionalisme*. Barcelona: Proa.

BIBLIOGRAFIA REFERENT A JORDI VENTURA

- CASINOS, Xavi (2000). *La maçoneria a Barcelona*. Barcelona: La Busca edicions.
- HAUF, Albert G. (2002). «Necrologia de Jordi Ventura». A: *Estudis Romànics*, vol. XXIV, p. 451-457. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MAESTRA, Francesc F.; VILLAGRASA, Fèlix (1998). *L'últim càtar. Conversa amb Jordi Ventura*. Vilassar de Mar: Oikos-tau.